

CONTE VE, MENTIDA VA

**Una proposta didàctica de literatura oral
per a cicle superior de primària i ESO**

Dossier didàctic

Conte ve, mentida va

Autora: Roser Ros

Edició: Benecé Produccions SL

Coordinació: Servei d'Immersion i Ús de la Llengua

Dipòsit legal: B-25956-2009

Març 2009

Els continguts d'aquesta publicació estan subjectes a una llicència de Reconeixement-No comercial-Compartir 2.5 de Creative Commons. Se'n permet còpia, distribució i comunicació pública sense ús comercial, sempre que se'n citi l'autoria i la distribució de les possibles obres derivades es faci amb una llicència igual a la que regula l'obra original. La llicència completa es pot consultar a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/deed.ca>

Índex

0. Presentació.....	5
1. La gramàtica de l'oralitat.....	8
1.1. La veu.....	10
1.2. L'oïda.....	12
1.3. La memòria.....	16
1.4. La imaginació.....	18
2. L'art d'explicar contes.....	19
3. El llenguatge verbal.....	22
4. El llenguatge no verbal.....	28
5. L'etnopoètica.....	31
6. La rondalla.....	34
6.1. Diccionari dels elements de la rondalla.....	37
6.1.1. Motiu.....	37
6.1.2. Tipus.....	37
6.1.3. Versió.....	37
6.1.4. Variant.....	38
6.1.5. Recopilació, corpus, aplec.....	39
6.2. L'estructura de la rondalla meravellosa.....	40

6.3. Seccionant rondalles meravelloses.....	43
6.3.1. <i>En Joan de l'ós</i>	44
6.3.2. <i>Julivertina</i>	45
6.3.3. <i>N'Adaleta</i>	46
6.3.4. <i>El príncep serpent</i>	47
6.3.5. <i>El mirallet de la serp</i>	48
7. Bibliografia consultada	49
8. Escoltar contes a l'escola	53
8.1. L'espai.....	55
8.2. El temps	56
8.3. Recursos o estratègies que ha de tenir en compte un docent a l'hora de fer escoltar un conte	57
8.4. Escoltar contes amb suport visual	59
8.5. Quan els oients tenen poc coneixement lingüístic.....	61
8.5.1. Fases en l'explicació del conte	
8.5.1.1. Primera fase	
8.5.1.2. Segona fase	
8.5.1.3. Tercera fase	

0. Presentació

Els currículums de l'àmbit de llengües de l'educació primària¹ i de l'educació secundària² estableixen que l'alumnat ha d'assolir una sèrie de competències bàsiques (competència comunicativa, competència literària i competència plurilingüe i pluricultural), en les quals és present l'oralitat.

La primera d'aquestes competències, per ser la més general i comuna a totes les àrees, és la competència comunicativa oral. Cal considerar-la en totes les seves dimensions (interacció, escolta, producció i mediació), atenent tant els aspectes verbals com els no verbals i utilitzant tots aquells mitjans audiovisuals i de les tecnologies de la informació i la comunicació que ajudin l'alumnat a desenvolupar capacitats expressives en diferents contextos i situacions.

Pel que fa als continguts relacionats amb la competència literària, hem de citar com a referents d'aquest material els que es relacionen amb la literatura popular oral. Aquests gèneres literaris ens permeten treballar alhora continguts literaris i, des de la dimensió comunicativa, plantejar activitats basades en l'aplicació de les habilitats comunicatives receptives, productives i interactives.

---

1 (http://www.xtec.cat/estudis/primaria/06_curriculum_2007/llengues_pri.pdf)

2 (http://www.xtec.cat/estudis/eso/curriculum_2007/llengues_eso.pdf)

És en aquest context que us presentem *Conte ve, mentida va*, una proposta didàctica per treballar la literatura oral centrada en el gènere del conte, adreçada a l'alumnat de cicle superior de primària i d'educació secundària obligatòria.

L'edició d'aquest material ha comptat amb la col·laboració del Departament d'Educació i s'emmarca en un pla d'actuacions adreçat a facilitar el desenvolupament de la competència comunicativa en llengua oral, que inclou, entre altres iniciatives, propostes didàctiques i activitats per a l'alumnat.

El material *Conte ve, mentida va* s'estructura de la manera següent:

- Dossier didàctic sobre la literatura oral ***Conte ve, mentida va. Una proposta didàctica de literatura oral per a cicle superior de primària i ESO.*** Consta d'una part teòrica, que tracta temes com ara l'oralitat, l'art d'explicar contes i l'univers de la rondalla, entre d'altres, i una part pràctica amb **activitats** per fer amb l'alumnat basades en el material manipulatiu i d'àudio que acompanya el dossier. A més, es facilita al professorat un **recull de rondalles**, l'estructura de les quals s'ha analitzat a la part teòrica del dossier. Al web www.xtec.cat/lic trobareu dos contes adaptats per a lectura fàcil com un recurs més per treballar la competència oral a l'aula.
- **CD àudio *Contes de tots colors***. Es tracta de l'enregistrament d'un recull de contes d'arreu del món explicats per diferents narradors i narradores de procedències geogràfiques diverses (Catalunya, el Japó, Mèxic, el Marroc...). Com a material complementari de suport per al professorat s'inclou la **transcripció dels contes** dels quals s'ha fet una proposta d'activitats.
- Joc de 16 cartes ***Les odissees d'una Zeta*** per treballar l'estructura de la rondalla.
- Joc de 37 fotografies ***Del gest al mot*** per treballar el llenguatge multimodal.

Les cartes de *Les odissees d'una Zeta* i les fotografies de *Del gest al mot* es presenten en format de baralla de cartes. També s'inclouen els arxius en el CD que acompanya el material.

Servei d'Immersion i Ús de la Llengua
Departament d'Educació

1. La gramàtica de l'oralitat

La paraula *oralitat* ni tan sols figura als diccionaris. Per tant, ens haurem de servir de la definició de la paraula que més s'hi assembla, *oral*. En català: "dit parlant, no per escrit." En castellà: "*expresado con palabras habladas*." En francès: "*qui se fait, qui se transmet par la parole*." En italià: "*che si avvale della parola, della voce come mezzo di comunicazione*." En portuguès: "*relativo ao que não está escrito*."

L'oralitat és una forma d'expressió que, defugint l'escriptura, sent una gran propensió per a la xerradissa i sempre està disposada a acceptar canvis i transformacions. Sent una irreprimible predisposició a jugar i a fer jugar el joc del boca-orella, no buscant en aquest entreteniment altra cosa que explicar-se i que algú se l'escolti. És un vehicle primigeni de les narracions de tradició oral, format per un conjunt de sensacions immaterials que contribueixen a perpetuar els seus efectes. Aquests elements, que anomenarem gramàtica de l'oralitat, funcionen com un sistema, conformant un tot on les parts estan coordinades a fi de contribuir a dur a terme l'objectiu perseguit.

La veu, l'oïda, la memòria, la imaginació són els principals elements que configuren aquesta gramàtica, sense oblidar el paper primordial que juguen els cinc sentits, responsables de fer-nos arribar les impressions que ens vénen de l'exterior. Com és sabut, no operen isolats ni de la mateixa manera. El tacte i el gust són detectors immediats, mentre que la vista i l'oïda treballen a distància. El sentit de l'olfacte, per la seva banda, pot treballar en ambdues dimensions. En el terreny de la comunicació de viva veu i també de la construcció de l'imaginari col·lectiu, la vista i l'oïda tenen un paper decisiu. És a través de manifestacions sobretot orals, escrites i visuals, que els grups humans han anat confegint els herois i contra herois -*prôtos agonistes* i *anti agonistes*- de les narracions, així com els seus escenaris, el significat i la simbologia dels quals ha anat consolidant la memòria i el pas del temps.

1.1. La veu

Segons el diccionari, la veu és el so produït per la persona o els animals en fer passar l'aire expel·lit per la gola a través de les cordes vocals i altres parts de la boca i percebem el seu so amb timbres diferents segons la forma i naturalesa dels elements que entren en vibració.

Perquè existeixi el so tan sols calen tres elements:

1. Un cos que vibri.
2. Un mitjà elàstic que vibri.
3. Una caixa de ressonància que amplifiqui aquestes vibracions, de manera que permeti que siguin percebudes per l'oïda.

La veu humana compleix aquestes tres condicions:

1. El cos elàstic que vibra són les cordes vocals (dos replecs musculars que es tanquen i s'obren) que es troben a la laringe.
2. El mitjà elàstic és l'aire.
3. La caixa de ressonància està formada per part de la gola, la faringe, la boca i la cavitat nasal.

La veu, juntament amb l'oïda i la memòria, esdevé imprescindible per a tots els qui practiquen l'oralitat. La veu és un so i com a intangible i subtil que és tan bon punt surt a l'exterior és capaç de deixar entreveure l'estat d'ànim, la intenció, l'actitud d'aquell qui l'ha emesa. És audible, però intocable, inabastable. És feta d'aire i detectable pel seu so, ens fa gaudir (o ens molesta), ens pot arribar en directe o en diferit (gravada, enllaunada, reproduïda), de tu a tu, de molts en molts. Diu Paul Zumthor:

“Sigui quina sigui la força expressiva i simbòlica de la mirada, el registre d'allò que és visible està desproveït d'aquesta densitat concreta de la veu, d'aquest caràcter tàctil del sospir, de la immediatesa de la respiració. La paraula pot reactivar sense parar el joc del desig per l'objecte absent i, no gensmenys, present en el so de les paraules.”

Tanmateix, la veu és una cosa que no podem mai tocar, una producció que no podem mai agafar i amb la qual només ens podem relacionar reconeixent-ne les característiques, tan personals, tan intransferibles, i guardar-la en el record. La veu està renyida amb el tacte, però no pas amb la imaginació. N'és un exemple aquest paràgraf del començament d'*Els narradors de la nit* de Rafik Shamir:

“Entre els habitants de Damasc hi havia, aleshores, gent molt curiosa. (...) El vell cotxer Salim era el més singular de tots. Era menut i magre, però la seva veu càlida i profunda fàcilment te'l feien imaginar com un

homenàs d'espatlles amples, i ja en vida havia esdevingut llegendari, fet que no significa pas gran cosa, en una ciutat on les llegendes i els pastissos de festuc són només dues de les seves mil especialitats.”

Escoltant una veu hom pot imaginar coses que no han existit mai, com ara aquest cotxer escardalenc i poca cosa que, gràcies al seu imponent instrument sonor, pren forma en el nostre imaginari com allò que no és, com un personatge fictici.

Però els renous de la veu tenen també una dimensió corpòria i no tan sols pel seu lloc de naixement. Quan les paraules s'inscriuen en el cos deixen de ser abstraccions convertint-se en matèria viva. Així, la consciència d'un camí orgànic del so i de la paraula dóna al discurs la possibilitat de ser més concret, de desprendre consistència, color, moviment.

1.2. L'oïda

Si vols ben parlar, aprèn a callar diu el refrany. I a escoltar, afegim.

Félix Barroso³ explica així la seva experiència com a oient:

“Recuerdo, de pequeño, a aquella señora, ya entrada en años, de labios gordezuelos y de escasos dientes, que hilvanaba un cuento tras otro en las noches del estío. Entonces, los bares no sacaban terrazas a la calle. No había veraneantes. La gente del pueblo se sentaba, en sus puertas, al fresco, o se iba a dormir, con la manta al hombro, a las parvas. Aquella mujer vieja y enlutada se llamaba Adriana Montero. Cuando salía de su casa, nosotros parábamos nuestros juegos y nos sentábamos en un largo poyo de granito que había en la calle del Duque de Alba. Adriana se acercaba y allí, bajo las cálidas penumbras de la noche, nos relataba con asombrosa maestría muchas historias y cuentecillos. En cierta ocasión, me dio un susto de muerte. Narraba un cuento truculento. Nosotros, agarrotados por el miedo, nos apretábamos unos contra otros. Cuando el malo de la película, que era un “Tío del Sebo”, fue a estrangular con sus sucios y deformes dedos al chavalín que protagonizaba la historia, Adriana abrió sus manazas y, cual asfixiantes tenazas, las ahormó sobre mi cuello. Me quedé sin resuello y las lágrimas asomaron a mis ojos.”

Però l'oïda és capriciosa, subjectiva, i també un bon tros mandrosa (sobretot ara que som a l'era de la imatge), li agrada jugar al *potser sí, potser no, qui ho diu que t'escoltaré?*. Qui es presta a entrar en el joc de seduccions de la narració de viva veu potser pot deixar-se dur:

- pel que diu el conte
- per la manera com s'explica
- pel moviment, la gestualitat
- per la veu que el transmet (timbre, entonació, velocitat, color, calor, etc.)
- per la sensació que provoca aquesta situació
- per tot a la vegada

Des de sempre, escoltar ha estat el mitjà privilegiat a través del qual hom ha pres contacte amb la llengua literària. I la literatura és el canal per on surt verbalment bona part de la fantasia humana.

Entre els productes de ficció heretats per nosaltres, homes i dones d'avui, hi ha els relats que la humanitat ha manufacturat –o, valgui el neologisme, *verbofacturat*–

---

3 BARROSO, FÉLIX, *Va de pensar* dins Revista Tantàgora n. 3. Barcelona: Editorial Tantàgora, 2006.

escoltant-los sens treva, segle rere segle. Els contes, les rondalles, les llegendes, els mites ens apareixen plens de criatures, indrets i situacions d'una riquesa incalculable i que han configurat l'imaginari col·lectiu de moltes generacions i de molts pobles i n'han determinat les maneres de pensar i d'entendre la vida.

Aquestes narracions han tingut un vehicle privilegiat en la paraula i, a l'hora de travessar fronteres, l'oïda hi té un paper cabdal tal com ho demostren les paraules que l'escriptor italià Italo Calvino posa en boca de Marco Polo a *Les ciutats invisibles*, quan aquest es queixa de la manera com el Kubilai Kan rep els relats dels seus nombrosos viatges:

“Jo parlo, parlo —diu en Marco— però el qui m'escolta reté només les paraules que espera. Una és la descripció del món a la qual concedeixes l'oïda benigna, una altra que donarà la volta dels grups de descarregadors i gondolers en els molls de casa meua el dia del meu retorn, una altra la que podria dictar en edat avançada, si caigués presoner de pirates genovesos i em possessin el cep a la mateixa cel·la amb un escriptor de novel·les d'aventures. Qui comanda el relat no és la veu, és l'oïda.”

I és que el receptor o la receptora està immers en una tasca enorme intentant:

- captar el ritme que imposa el narrador o la narradora
- ficar-se dins la cadència de la melodia que vehicula el discurs
- deixar-se endur per la figura del narrador o de la narradora
- crear imatges visualitzant mentalment allò que ha captat la seva oïda (usant imatges preexistents i, fins i tot, creant-ne de noves)
- entendre la trama del relat
- preveure els possibles camins que podria prendre la narració, avançant-se mentalment a la paraula del narrador o narradora

Aquest darrer aspecte és primordial a l'hora d'afavorir que el conte s'instal·li en la memòria de l'oient. En efecte, en vaticinar el que seguirà, qui escolta fa ús d'una atenció més específica, i encara que l'anticipació es vegi frustrada (el conte no segueix les seves previsions), el treball cognitiu –i per tant, el fet d'escoltar– és un acte eficient: ajuda a crear les imatges i afavoreix la recordança del conte en qüestió.

Es transcriu a continuació, el testimoni escrit d'un o d'una oient després d'haver assistit a una sessió de contes per a persones adultes duta a terme per un narrador i una narradora:

*“La veu de X em va resultar encantadora.
X va utilitzar un ritme irregular, parlant més lent o més ràpid, deixant espais de silenci segons l'efecte que pretenia causar als oients.*

*També canviava la intensitat de la seva veu quan ho creia necessari.
 Penso que X era molt conscient del poder de la seva veu, com a recurs per captar l'atenció del públic.
 Els dos narradors van establir una comunicació amb el seu públic a través de la mirada.
 I van fer ús d'una gesticulació amb moviments molt naturals. X era més expressiva amb la cara i les mans.
 Z era més estàtic, movent-se poc per l'escenari.
 X es movia d'una banda a l'altra de l'escenari quan era necessari.
 Opino que el moviment és un element molt important per captar l'atenció de l'espectador.
 Els narradors em van causar una sensació molt agradable, reia o experimentava instants d'expectació.
 Em van captivar amb els seus relats i les seves interpretacions, fent-me perdre la noció del temps, especialment X."*

En aquest fragment, hi ha tres opinions de l'oient que posen al descobert de manera ben simple com es produeix el lligam entre l'acte d'escoltar i el d'explicar:

- "(...) Van establir una comunicació amb el seu públic a través de la mirada".
 A l'apartat *La gramàtica de l'oralitat* es posa de relleu el paper primordial de la vista i l'oïda i el seu paper decisiu en la comunicació de viva veu.
- "(...) El moviment és un element molt important per captar l'atenció de l'espectador o de l'espectadora".
 Quan la paraula i el seu so es fan corporis, el relat es fa més concret. Desprèn color, moviment, i tantes altres coses que, passant pels sentits, es converteixen en sensacions i deixen la seva petja a la memòria de l'oient.
- "Em van captivar amb els seus relats i les seves interpretacions i em van fer perdre la noció del temps".

Ah, quanta raó tenia W. Benjamin en escriure "com més s'oblidi de si mateix qui escolta, més pregonament se li gravarà allò que escolta".

Cal tornar a aprendre a escoltar, cal tornar a ensenyar a escoltar perquè fer-ho vol dir, entre altres coses:

- Aprendre a comunicar-se, a estar en disposició d'intercanviar (rebut o emetent) vivències, pensaments, etc. per diferents canals, afavorint la recerca de l'altres persones, ajudant a copsar les emocions de qui parla o de qui escolta, aprenent a valorar a través de la comunicació multimodal els estats d'ànim dels interlocutors o de les interlocutores.

- Aprendre a imaginar, a exercir la facultat de formar imatges mentals, representar objectes no presents, crear combinacions que no formen part de la realitat. La imaginació funciona com una màquina electrònica que, tenint en compte totes les combinacions possibles, escull les que corresponen a un sol fi o, simplement, les que són més interessants, agradables o divertides. Es nodreix de la realitat, però els seus efectes retornen a ella, canviant-la, recreant-la, enriquint-la.
- Aprendre a percebre poèticament, a emocionar-se a través dels sentits, de manera que el missatge adquireix una nova dimensió estètica i permet volar, enlairar-se més enllà del quotidià, somiar.

1.3. La memòria

Foren els grecs els que van donar un paper principal a la memòria personificant-la en la figura de Mnemòsine, la qual, en unir-se a Zeus, es va convertir en la mare de les nou muses. D'aquesta manera deixaven constància que totes les arts havien estat engendrades per dos principis, el de la creació i el de memòria. “Només aquell qui coneix pot, realment, recordar”, deia Plató, a *Fedre*.

Però deixem que siguin alguns narradors o algunes narradores qui ens facin saber el seu parer sobre la memòria i el seu paper a l'hora de rebre i transmetre les narracions en el temps i en l'espai i que valorin ells mateixos la petjada que han deixat o que esperen deixar en la memòria dels oients, de quina manera treballen per transmetre el grau d'emoció que voldrien.

La memòria per a Nicolás Buenaventura⁴ és més aviat un exercici per a oblidar:

“Más que un trabajo de memoria en mi caso se trata de un trabajo de olvido. Ensayo (...) para olvidar. Ese es, en mi caso, el objetivo de los ensayos, de la repetición: el olvido. Veamos por qué el olvido: Cuando en una contada tengo que hacer memoria el resultado es un cuento mutilado, un cuento que sangra. Mientras estoy en la etapa de recordar, el texto no reacciona, debe ser olvidado para poder, cada noche, revivir frente al público, volver a ocurrir (...). El cuento se vuelve algo físico, de tal manera que, en la contada, la cabeza, mi sistema nervioso, mis neuronas y mis memorias están trabajando más en función del instante, del tiempo del cuento o del cuento del tiempo que está ocurriendo. Diría que, en mi caso, la memoria es el mejor instrumento para olvidar.”

Per a Ana Padovani⁵, la memòria és una qüestió de confiança i d'entrega:

“(...) Yo tengo esta imagen del pacto: el que escucha se entrega mansamente en las palmas de nuestras manos, para que lo conduzcamos amorosamente hasta el final; si las manos se abren, irremediabilmente caerá y con ello se romperá la magia y tal vez no quiera intentarlo de nuevo. Por eso no le doy tanta importancia a la memoria como mecánica, sino a la hondura con que se transmite: las imágenes, las emociones, nuestro interior todo, porque se cuenta desde lo más profundo, desde las vísceras. (...) Creo que si por un momento logramos dejar de lado nuestro ego y nos entregamos al universo que nos abre cada cuento, no hay memoria ni inhibiciones a las que temer.”

---

4 BUENAVENTURA, NICOLÁS, *Va de charla* dins Revista Tantàgora n. 0. Barcelona: Editorial Tantàgora, 2005.

5 PADOVANI, ANA, *Va de charla* dins Revista Tantàgora n. 1. Barcelona: Editorial Tantàgora, 2005.

Virginia Imaz⁶ defineix la memòria com una gimnàstica emocional que ens permet recordar allò que hom vol explicar:

“No memorizo las historias que cuento. No puedo, y además no estoy segura de que sea lo deseable. Soy incapaz de contar la misma historia dos veces exactamente igual. Sin embargo, yo consigo recordar (re-cordis, volver a pasar por el corazón) las historias que cuento, de la misma manera que recuerdo algunos viajes o mi primer beso o el día que nació mi hijo con todo lujo de detalles, porque hago la gimnasia emocional de crearme que lo que cuento me ha ocurrido a mí o a alguien afectivamente muy próximo. (...) En lugar de empeñarme en memorizar, me entreno en el olvido.”

L'oralitat, doncs, requereix un tipus de memòria activa, completament oposada a la memòria mecànica que té per objectiu la repetició exacta. La memòria oral és capaç de combinar l'aprenentatge dels sabers amb les informacions visuals i les pràctiques gestuals. Paul Zumthor ho va dir de manera escarida però diàfana: *“L'oralitat interioritza la memòria.”*

---

6 IMAZ, VIRGINIA, *Va de charla* dins Revista Tantàgora. Barcelona: Editorial Tantàgora, 2005.

1.4. La imaginació

El segle xx freudià i piagetià va retornar la fantasia al lloc d'on mai no hauria hagut de sortir, atorgant-li reconeixement oficial. Ja deia Kant que “la imaginació (*facultas imaginandi*) és la facultat de les intuïcions lluny de la presència de l'objecte”, i Einstein ho reblava afirmant que “la imaginació és més important que el coneixement”.

Per això la psicoanàlisi va haver de demostrar que no tot està sota control i es va haver d'ocupar de reivindicar l'estreta vinculació entre el son i la vigília. Tot d'una, fantasia i realitat estaven més a prop que mai. També va caldre que l'educació rescatés el joc com a constructor de la realitat i que Piaget centrés el desenvolupament de la intel·ligència en aquesta activitat que, en una de les seves formes més conspícues, girava precisament entorn de la fantasia: el joc simbòlic. La fantasia no era, llavors, tan evasiva de la realitat com semblava. És més, es nodria d'allò que és real i revertia sobre la realitat. Era la dimensió lliure i poderosa de la relació entre les persones i el seu entorn.

Una de les coses més interessants que es donen a l'hora d'encaminar-se cap a la ficció, de travessar el mirall –frontera que marca la línia divisòria entre realitat i mentida–, és l'existència d'un pacte (implícit o explícit, no importa) entre els qui practiquen l'art d'escoltar (el narrador o la narradora i el públic).

En el camp del conte, aquest pacte es posa en marxa així que el narrador o la narradora enceta aquell conegut, simple però significatiu *això era i no era, hi havia una vegada, érase que se era, il était une fois, c'era una volta...*i ho fa posant el verb en passat. Aquest és el veritable temps de la narració, el temps que ens permet entrar dins la ficció; és un temps fora del temps, és un temps eminentment poètic.

El conte contat es vehicula a través de la veu, construcció sonora, reflex de la nostra capacitat per explicar la nostra experiència en forma de relat. Però aquesta habilitat no és únicament un joc sinó també un instrument que utilitzem per donar significat a la narració.

La representació del món és el resultat d'un procés mitjançant el qual es creen i es negocien els significats a l'interior d'una cultura. El conte es transmet i es percep, que és com dir que transcorre en un espai i un temps irrepetibles. Potser és el temps del somni?

2. L'art d'explicar contes

“No tenim la menor seguretat que en el futur els éssers humans siguem millors, més solidaris ni més tolerants. En canvi, jo estic segur que demà algú m’explicarà una història que avui encara no conec i que m’encantarà.”

Jean-Claude Carrière
Conferència a *Kosmopolis*
Barcelona, CCCB, 2002

L’art d’explicar contes no existiria si no comptéssim amb la paraula i gent amb ganes de practicar-la, bé sigui escoltant-la o dient-la. A còpia de destinar temps i espai per parlar, els homes i les dones hem heretat i contribuït a construir un munt de relats i xafarderies (males llengües diuen que *contes i cançons, mentides són*) que, inventades per qui sap qui, es colen per les orelles fins a sortir per les boques per tornar-se a ficar a dins d’unes altres orelles, i així anar fent. Aquestes històries i relats són com teles teixides amb el fil immaterial de la paraula, procedeixen de la tradició oral i, generalment, ens serveixen per explicar i donar sentit a la nostra existència i a la petita parcel·la de món que coneixem.

Aquest art consisteix a seguir-los explicant, diu Walter Benjamin. Aquesta és una activitat que ens ve del passat però no és una cosa passada: ni el llibre, ni el cinema, ni la ràdio, ni la TV, ni internet han aconseguit desbancar-la ni substituir-la per altres.

Les narracions que avui coneixem com a rondalles, llegendes o mites, vénen de lluny, tant en el temps com en l’espai i precisament per això són acceptats com una lliçó de vida. Lliçons que cada comunitat es fa a la seva mida, adequant les accions, les vicissituds, els herois o les heroïnes i les seves recompenses a les seves pròpies maneres de pensar i creure. La immensa riquesa del conte és la seva capacitat per deixar-se prendre, per fer de portador d’experiències, per fer de dispensador de consells. La narració escrita o oral del conte no s’ha deixat de practicar mai, tan sols ha variat la intensitat dels canals i l’efecte que els textos escrits o discursos orals han exercit o exerceixen encara sobre el públic.

Assistir com a oient a l’explicació d’un conte no només representa un privilegi pel fet de *sentir* la presència de la persona que ho fa, veient-li la cara i l’expressió de tot el seu cos, descobrint com les gotes de suor perlegen al seu front, percebent

l'alè de la seva respiració, assistint en comunió a la construcció del relat, paraula a paraula. El privilegi més gran és la descoberta que amb la pròpia presència és possible influir, fins i tot interferir en el transcurs de l'explicació. El resultat del missatge és d'elaboració conjunta i hom sent la pròpia responsabilitat en el producte final.

Els avenços amb què la humanitat ha anat guardant tota aquesta saviesa produïda al llarg dels temps i de les civilitzacions (la transmissió oral, el teatre, l'escriptura, la impremta, la ràdio, el telegrama, el cinema, la televisió, internet, etc.) cada vegada són més i millors, però potser és la narració a través del canal de l'oralitat la que permet reproduir amb més senzillesa però segurament amb més exactitud allò que és veritablement específic i propi dels contextos comunicatius: que els emissors i els receptors puguin a través de l'emissió de missatges intercanviar-se els papers.

3. El llenguatge verbal

Parlar és un acte quotidià accessible a tothom que, tot i la seva senzillesa, té motivacions i repercussions molt pregones. Com deia Joan Maragall a *Elogi de la paraula*:

“La paraula és la cosa més meravellosa d’aquest món, perquè en ella s’abracen i es confonen tota la meravella corporal i tota la meravella espiritual de la nostra naturalesa.”

L’oralitat, altrament dita expressió a través de la parla, és una acció social, una manera de relacionar-se, un fet de comunicació que sorgeix de la necessitat d’expressió d’una persona que utilitza la paraula parlada per provocar algun efecte en una altra persona.

Quan ens referim a l’acció de parlar és gairebé obligat fer referència a les locucions i frases fetes que apareixen ara i adés a les converses de la gent i que, tot i el seu universalisme, prenen una forma pròpia a cada llengua, cosa que fa bastant impossible la seva traducció de manera literal. En català hi ha un refrany que diu *en cantar es coneix l’ocell, en parlar, el cervell*, una mostra d’entre moltíssimes que ensenya de quina manera cada cultura ha anat encunyant locucions que, amb gran estalvi de mitjans, permeten recollir tota l’experiència d’un grup humà, les seves connexions internes i amb l’entorn, la seva percepció de la vida, les seves pors i les seves inquietuds i són un element de cohesió i identificació.

A continuació se cita un llistat de locucions i frases fetes (segons Joan Martí i Joana Raspall⁷), totes elles referides al parlar, a passar conversa, i que incloses dins la xerradissa de les persones donen a la seva manera d’expressar-se un to pintoresc i ple de frescor, però també són una prova de la riquesa i saviesa popular que amaga la llengua que ens serveix per comunicar-nos. Deixant de banda l’interès que pot tenir citar unes quantes d’aquestes expressions, el lector es pot divertir provant de traduir-les a alguna llengua coneguda i podrà comprovar que, a cops, el resultat és inesperat i, de vegades, força còmic.

---

7 RASPALL, J. i MARTÍ, J., *Diccionari de locucions i frases fetes*. Barcelona: Edicions 62, 1984.

A cau d'orella = confidencialment
A crits = escridassant
A la callada = sense dir res
A la sorda = discretament
Amb bones paraules = amb dissimulació
Amb la boca oberta = sorprès o sorpresa
Amb sordina = sense estridències
Banc de les mentides = lloc de xafardeig
Bec moll = qui no sap callar res
Brou de llengua = enraonies
Clar i català, clar i llampant, clar i net = sense subterfugis
Com qui sent ploure = impassible
Com una cotorra = xerraire
Com una perola = sord o sorda
De boca = sense convicció
De paraula = verbalment
El conte de la vella, el conte de mai no acabar = que no té fi
En poques paraules = resumint
En veu baixa = sense elevar el to de veu
Fluix de boca = indiscret o indiscreta
Ja en parlarem = posar en dubte una afirmació que es remet al futur
La gaseta del barri = aquell qui parla de tot el que passa al veïnat
Llis i ras = sense subterfugis
Mala llengua = detractor o detractora
Mala veu = calúmnia
Mot a mot = literalment
Muts i a la gàbia! = silenci!
Ni una paraula = no dir res
Qui parla! = remarca que qui pren la paraula té els mateixos defectes que qui critica
Tal dit tal fet = tal com era dit

Les frases fetes exerceixen una funció lèxica i poden ser reduïdes a un verb simple:

Deixar amb la paraula a la boca = no esperar resposta

Ésser llarg de llengua = ésser xerraire

Ésser de bon escoltar = satisfer

Ésser home o dona de paraules = home o dona de pocs fets

Ésser home o dona de paraula = ésser complidor o complidora

Ésser tot orelles = escoltar amb interès

Ésser una boca de trons = ésser molt cridaner o cridanera

Ésser una boca d'infern = ésser cridaner o cridanera

Ésser un bocamoll o bocamolla, un llenguallarg o una llenguallarga = parlar més del compte

Enrotllar-se com una persiana = parlar en excés

Estar a les escoltes = escoltar

Explicar un sopar de duro = explicar els fets falsejats per provocar l'admiració dels oients

Parlar com un llibre obert = explicar-se amb claredat

Callar com un mort = no dir res

Tenir la llengua llarga = parlar indiscretament

Tenir les orelles a cal ferrer = no atendre

Tenir les parets orelles = haver-hi perill d'ésser escoltat

Tenir molt de qüento = buscar-se sempre excuses

Tenir palica = xerrar pels descosits

Tenir llengua = contestar descaradament

Tenir mala llengua = detractar

Tenir paraula = complir els compromisos

Tenir notícia de = estar assabentat

Tirar capellans = esquitxar de saliva tot parlant

Treure del pap = fer parlar algú arterament

Xerrar pels descosits, pels colzes = parlar molt

I és que parlar es pot fer de moltes i variades maneres. Es pot parlar de nas, es pot parlar fort, baix o petit, es pot parlar granat, es pot parlar clar o parlar gras: és possible xerrar més que fetge en brasa, i també parlar amb el cor a la mà, però també es pot fer parlar i també es pot deixar de parlar. Que és el que optarem per fer ara ja que *per saber parlar, s'ha de saber callar*.

Així com parlar és una habilitat a l'abast de gairebé tothom, no tots sabem comunicar-nos oralment de manera satisfactòria. *S'explica com un llibre obert* diem d'aquell que ho fa de manera entenedora; en canvi sancionem aquell que no se'n surt amb un *s'explica com un llibre sense fulls*. I és que no tothom té la mateixa capacitat per captar i mantenir l'atenció de l'oient. Que n'és d'avorrit d'escoltar una persona mancada de gràcia que malda per explicar un acudit! Allò que més molesta no és la seva manca de memòria, sinó que no tingui estil. I és que en literatura oral, igual que en literatura escrita, compta allò que hom diu, però també el com: tanta importància té el fons com la forma. Segurament allò que escriu Jaume Cabré a *La matèria de l'esperit*⁸, "l'estil en literatura és significat. L'estil és l'escriptor", es pot aplicar, també, a la narració de viva veu.

La paraula parlada és efímera com el vol de l'ocell. Així que s'ha produït, tan sols queda la memòria del seu so i, amb una mica de sort, allò que ha estat dit i com. Però quan la paraula s'inscriu en el cos ja no és una abstracció sinó matèria viva. La consciència d'un camí orgànic del so i de la paraula dóna al relat la possibilitat de ser més concret, de despendre color, moviment i moltes altres coses. En la comunicació oral entren en joc altres elements a més de la paraula: la veu, amb tots els seus matisos i poder de seducció; la força de la mirada, els gests i els moviments que reclamen la presència física dels participants.

Explicar és un art, una acció consistent a aprendre a exposar alguna idea amb claredat a fi de comprendre-la un mateix i, al mateix temps, donar-la a conèixer a algú altre, ja sigui per escrit o bé oralment. Sigui quin sigui el canal triat, el missatge que hi circula gairebé sempre arriba impregnat d'uns matisos ben personals. La persona que explica tenyeix els seus enunciats d'un estil propi. O bé, com diu Walter Benjamin a *El narrador*:⁹ "La petja del narrador queda adherida a la narració com en el got de fang queda la petja de la mà del terrissaire".

La petja a la qual es refereix Benjamin també es pot anomenar estil. I d'estils n'hi ha tants com persones (*tants caps, tants barrets* diem de manera ben gràfica). Cadascú té una manera pròpia de parlar i d'expressar-se forjada en contacte amb l'entorn, seguint de manera ben personal els models que hom té a prop.

---

8 CABRÉ, JAUME, *La matèria de l'esperit*. Barcelona: Ed. Proa, 2005.

9 BENJAMIN, WALTER, *El narrador*, Madrid: Ed. Taurus, 1991.

Quan ens comuniquem oralment, el paper de la veu, la gestualitat i la presència corporal converteixen aquesta acció en quelcom apte tant per a l'oïda com per a la vista i l'olfacte, i, si la comunicació es fa a curta distància, també per a sentits com el tacte. Quan es parla en la distància (per telèfon, radiofònicament, etc.) el to i el timbre, els silencis de la veu de qui parla juntament amb el so de la respiració, el color, la cadència, la velocitat, la intensitat dels matisos amb què impregna les seves explicacions, permeten imaginar l'interlocutor o la interlocutora i fins i tot predir el seu estat d'ànim. En canvi, si rebem una comunicació per escrit, postal, carta, correu electrònic, és l'ordre de col·locació, la tria de les paraules, la llargada de les frases, el ritme de l'escriptura allò que ens permet intuir la seva intenció. De l'autor o de l'autora d'un determinat estil oral en solem tenir informació immediata mitjançant els aspectes sonors. De l'estil escrit en prenem consciència a base de llegir o sentir llegir. Un i altre canal són bons per explicar i explicar-se. L'un per la seva immediatesa, l'altre per la seva perdurabilitat.

Explicar un relat, una rondalla, un acudit, un succès de la mena que sigui per les vies de l'oralitat és interpretar un seguit més o menys llarg de sons organitzats, com una partitura d'autoria pròpia o manllevada, construïda per un col·lectiu o per una sola persona. Qui escolta pot percebre la marca, l'estil de l'intèrpret que s'escarrassa per fer-ho amb tècnica i, al mateix temps, amb tremp artístic.

Quan escoltem, la majoria de nosaltres volem atrapar allò que batega dins el missatge xifrat que algú tracta d'enviar-nos. Valorem tant allò que ha estat capaç d'emocionar-nos que li retem un homenatge ben especial: el col·loquem entre els nostres records mentre busquem la millor ocasió per explicar-ho a una altra persona.

4. El llenguatge no verbal¹⁰

---

¹⁰ PAYRATÓ, LLUÍS, “Formes de comunicació no verbal” dins de *La narrativa popular*, volum 7 de *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007.

Les cultures s'expressen verbalment, però també ho fan amb el cos creant formes que, tot i prestar-se a confusió, constitueixen un conjunt de conductes corporals significatives, pròpies d'un grup social o d'una cultura. Aquest fet converteix el cos, si més no en determinades circumstàncies, en una mena de text que s'escriu i que es llegeix, transportant informació culturalment significativa.

Tal com fa amb les paraules, l'ésser humà, que és un animal simbòlic per excel·lència, és capaç de dotar de significats convencionals els gestos i moviments dels membres de la seva espècie.

L'estudi del gest com a fenomen comunicatiu per si mateix però també per la seva relació amb la parla i amb altres codis, evidencia la importància dels múltiples i variats recursos de cada comunitat cultural per construir discursos comunicatius.

Els gestos que duem a terme pertanyen a categories i subcategories diferents:

1. Els gestos *emblemàtics* poden ser utilitzats sense paraules (de fet, molt sovint és aquest l'ús que se'n fa), però al mateix temps tenen una traducció senzilla al llenguatge verbal.
2. Els gestos *il·lustratius* o *il·lustradors* els fem mentre parlem, per això s'anomenen també *coverbals*, i a diferència dels anteriors, no s'utilitzen mai sense paraules, sense discurs verbal, i resulta molt complex de traduir-los al llenguatge verbal o de citar-los.

3. Les *manifestacions d'estat d'ànim* són gestos expressius que, en general però no en exclusiva, es concreten com a expressions facials. En conjunt són segurament els més universals de tots els actes verbals, encara que fins i tot en aquests casos hi ha filtres culturals evidents en l'expressió de les emocions i no es pot parlar només del vessant genètic.
4. Els gestos *reguladors* serveixen per repartir els torns dins les converses i, en general, per coordinar la interacció, tant en el sentit de captació de l'atenció dels receptors per part dels emissors com a la inversa, és a dir, de mostra de seguiment (amb assentiment o no) per part dels receptors del que diu qui parla.
5. Els gestos *adaptatius* o *adaptadors* s'utilitzen per dominar les emocions que no volem expressar, per ajudar a relaxar-nos o tranquil·litzar-nos. Per exemple, tocar-nos els cabells, o agafar algun objecte.

5. L'etnopoètica¹¹

---

¹¹ ORIOL, CARME, “Gèneres etnopoètics” de *La narrativa popular*, volum 7 de *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007.

Literatura oral, literatura popular, literatura de tradició oral són diverses denominacions que s'han utilitzat al llarg del temps per referir-se a aquella literatura que s'ha transmès oralment d'una generació a una altra, una literatura variable per naturalesa ja que el mateix procés de transmissió facilita que cadascú pugui recrear-la, transformar-la i utilitzar-la segons les necessitats de cada moment. És una literatura que es troba present en la vida quotidiana de la gent, en la comunicació que s'estableix entre les persones en el dia a dia, tot i que generalment no es té prou consciència del seu valor artístic ni de la importància que té com a fet cultural.

Aquesta literatura inclou les rondalles, les llegendes, els acudits, les parèmies, les endevinalles, els embarbussaments, les cançons, les fórmules rimades, els renoms i moltes altres formes.

L'etnopoètica¹² estudia, segons Heda Jason, "l'art verbal realitzat per executants amb talent en un procés d'improvisació".

---

12 L'any 1977, amb la publicació del llibre *Ethnopoetry: form, content, function*, la folklorista israeliana Heda Jason va introduir el nom d'*ethnopoetry* per referir-se a la ciència que estudia aquest tipus de literatura, un terme que el professor Josep M. Pujol va adaptar al català amb el nom d'*etnopoètica* i que des de fa anys s'ha utilitzat per denominar una assignatura del pla d'estudis de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. El terme també s'ha divulgat a través del llibre *Introducció a l'Etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana* de Carme Oriol, publicat l'any 2002 a Cossetància Edicions, i s'ha utilitzat per donar nom al Grup d'Estudis Etnopoètics, constituït l'any 2005 en el si de la Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'Institut d'Estudis Catalans.

Les produccions etnopoètiques han de tenir, doncs, tres condicions bàsiques:

1. Han d'expressar-se a través de l'art de la paraula, o dit d'una altra manera, han de contenir els recursos propis del llenguatge poètic (metàfora, sentit figurat, rima, etc.) i, en aquest sentit, són literatura.
2. Han de ser produïdes per persones que tinguin una habilitat comunicativa, que siguin competents en l'elaboració d'aquest tipus de missatge.
3. Han de permetre la possibilitat d'improvisar, és a dir, d'introduir variacions textuais, gestuals o d'altra mena en funció de les necessitats comunicatives del moment i de la interacció que es produeixi entre qui emet i qui rep el missatge.

Respecte a les denominacions *literatura oral*, *popular* o *tradicional* el terme *etnopoètica* té l'avantatge de donar una idea més àmplia i no tan restrictiva d'aquest art verbal. D'una banda, avui dia, els avenços tecnològics han facilitat la transmissió de missatges etnopoètics de forma oral o escrita: de boca-orella i també, per exemple, a través de la fotocòpia, el fax o el correu electrònic. D'altra banda, els missatges etnopoètics poden ser produïts per persones de tots els estadis socials i no només per les classes populars. Finalment, les composicions etnopoètiques poden tenir un component tradicional (existir en múltiples variants) o constituir peces úniques.

Els missatges etnopoètics apareixen en la comunicació diària que s'estableix entre les persones poden tenir funcions diverses. Serveixen per entretenir, per omplir el temps del lleure. I també per educar, per donar normes de conducta, per exercir la crítica, per reaccionar contra les injustícies i les desigualtats, per reforçar la identitat social o nacional, per cohesionar un determinat grup, per crear lligams de solidaritat, etc. Les produccions etnopoètiques han format i formen part de la cultura de tots el pobles i sempre han estat presents en la vida de la gent.

6. La rondalla

La rondalla és un gènere oral que els homes i les dones han fet servir des dels inicis del temps per transmetre's informacions sobre el món material. La paraula, efímera com el vol d'un ocell, els va servir i ens continua servint a l'hora de construir un món imaginari, expressar sentiments, records, vivències, inventar històries, intentar explicar allò que, a cops, resulta inexplicable.

La literatura és una creació artística feta de paraules i té en l'oralitat una via d'expressió, que supera els límits de la vida material per accedir a altres estadis del pensament humà. Aquesta és la gènesi de la rondalla i de tot el que avui dia anomenem etnopoètica. Totes les cultures tenen mites, rondalles i llegendes que donen forma a la seva manera de veure i entendre el món.

La rondalla és una narració fictícia ja que els fets que presenta passen fora del temps i de l'espai reals. Altres gèneres narratius, com ara el mite o el relat històric, tenen la pretensió d'explicar l'origen del món i el de l'ésser humà i el de les institucions socials que ha anat creant. Quan les creences que han originat els mites deixen de tenir vigència, la frontera entre mite i rondalla s'aprima considerablement. Tot i així, hi ha narradors i narradores que presenten les rondalles com si es tractés de fets esdevinguts a persones, grups o indrets amb noms, fàcilment localitzables, cosa que corrobora, un cop més, la impossibilitat de traçar una frontera prou clara entre aquests gèneres.

El llenguatge de la rondalla és verbal i simbòlic i permet quan són compartits pels membres d'una mateixa comunitat cultural comunicar alhora sentiments, idees, creences amb una gran economia de temps i esforços, sense necessitat d'explicacions complementàries.

Les rondalles vehiculen valors de caràcter universal, ensenyaments morals comunament acceptats i també difonen normes de conducta pròpies d'una determinada comunitat. Però sempre ho fan d'una manera literàriament atractiva, engrescadora, agraden tant a qui les explica o escriu com a qui les escolta o llegeix.

Els significats de la rondalla varien amb els temps i els costums. Ni totes les persones ni tots els col·lectius que les reben valoren ni entenen els seus arguments de la mateixa manera. En general, la rondalla –com passa amb moltes produccions verbals– perdura més enllà dels contextos que les van fer possibles.

Quan es produeix un canvi de temps, de valors, o de context cultural, tenim moltes possibilitats d'heretar un llenguatge simbòlic, la comprensió del qual no ens és del tot clara.

Les rondalles no acostumen a tenir autor o autora o, millor dit, en tenen tants com persones les expliquen o les escriuen, cosa que les diferencia de les creacions literàries. Ara bé, algunes peces de la literatura han passat a formar part de la cultura popular i, havent estat adoptades massivament pels membres d'un grup o d'una comunitat en una època determinada, perden la signatura de qui les va fer possibles. Un bon exemple d'això són les rondalles d'Andersen.

La forma de transmissió de les rondalles ha estat durant molts segles oral. Sovint, les peces del repertori oral han estat transmeses a través de l'escrit, fet que ha impedit que certes composicions caiguessin en l'oblit al qual quedarien condemnades si la funció per a la qual van néixer estigués en desús o hagués pres altres modalitats que impossibilitarien la seva pervivència.

Les rondalles tenen, en general, una estètica força peculiar que identifica el gènere al qual pertanyen: situades en un temps i un espai incerts, expliquen els fets amb una gran velocitat, amb absència de descripcions (de sentiments i estat d'ànim, paisatgístiques, etc.), sense cap ànim de justificar accions o comportaments insòlits i, finalment, amb l'ús d'expressions específiques a la narració oral.

Aquest estil tan peculiar ha estat possible gràcies a la intervenció d'autors o autores i, el que és més important, de narradors o narradores. En anar-se-les transmetent hi han incorporat canvis i variacions (així han nascut allò que anomenem versions), però, al mateix temps, n'han afirmat la cohesió interna.

La literatura oral no és, tal com semblaven creure-ho els romàntics i els folkloristes, una emanació espontània del poble sinó que és una literatura fortament enclavada en un context precís. No existiria ni es difondria si no hi hagués un sistema més o menys complex, el model general del qual és una reunió en la qual un recitador o una recitadora pren la paraula.

6.1. Elements de la rondalla

Una rondalla és feta de paraules que ordenades vehiculen un argument, el qual consta d'inici, nus i desenllaç.

6.1.1. Motiu

Petita unitat de sentit capaç de perviure en la tradició. Cadascuna de les narracions recorda un episodi important d'un determinat relat i és present en moltes i en cultures molt diverses.

Exemples de motius:

- els tres fills d'un rei que han de sortir a buscar un remei per curar la malura del seu pare
- una velleta o vellet al mig del camí explica al protagonista què haurà de fer per trobar allò que busca
- un vegetal (col, favera) s'enfila fins al cel afectat d'una crescuda inusual

Els motius han estat catalogats i a cada un d'ells els correspon una lletra (que indica el tema al qual pertany, per exemple B correspon a *animals mítics* i G, a *ogres*) i un número que pot tenir diversos dígitos, segons el grau de concreció del motiu.

6.1.2. Tipus

Agrupació de motius organitzada en una seqüència determinada formant una classe específica de rondalla que té una existència independent, que pot ser contada com una narració completa i no depèn de cap altra narració, encara que a vegades es pugui contar combinada amb una altra. Les rondalles poden estar formades per un sol motiu o diversos.

Per exemple, *Els animals parlen uns amb altres per Nadal* consta d'un sol motiu narratiu i conforma la rondalla tipus *De com les bèsties gaudiren del do de la paraula la nit de Nadal*.

6.1.3. Versió

Cada cop que s'explica un relat es produeix una versió, que és sempre diferent de les anteriors i, a més, és única i irrepetible. Si algú prova de contar la rondalla transcrita a l'apartat anterior (no de memoritzar-la) introduirà variacions que modificaran, enriquiran i, el que és més important, personalitzaran la narració.

Per exemple, a la classificació internacional ATU¹³ el tipus 300 que correspon a *La Caputxeta Vermella* ens ha arribat en diverses versions.

Diu Miquel DescLOT¹⁴ :

“L’obra de literatura oral és inestable per definició, de manera que qualsevol document que se’n pugui recollir només sabrà reflectir un estadi momentani i atzarós de la fluctuació d’aquella obra que no existeix ni ha existit mai com a forma fixada i permanent. La sola transcripció d’un document oral per tal que pugui descansar en un suport escrit ja implica un primer grau d’adaptació, en la mesura que el document escrit ha de prescindir per força d’una part substancial de la discursivitat del narrador, basada no tan sols en la paraula estricta, sinó en matisos de modalitat que depenen de l’elocució, de l’entonació i de la gestualitat, que al seu torn estan íntimament condicionades per l’acte de comunicació particular entre l’informant emissor i el seu públic receptor en aquella ocasió concreta. Així, doncs, fins i tot la transcripció més fidel d’un document oral captat per un magnetòfon és una primera forma d’adaptació, ja que allò que va néixer per ser escoltat hi ha esdevingut material per ser llegit. És més: fins i tot l’enregistrament perfecte del so i la imatge d’un document oral en un arxiu videogràfic és ja una forma d’adaptació, en la mesura en què s’ha donat fixació definitiva a allò que només era una manifestació contingent. Allò que era viu i ondulant ha estat dissecat i immobilitzat en el document.”

6.1.4. Variant

Aquesta paraula designa la relació formada per una seqüència d’elements comuns a una sèrie de versions que s’assemblen més entre si que les d’altres sèries.

Per exemple, a la classificació internacional ATU el tipus 510 correspon a *Ventafocs*, essent, de molt, el més divulgat amb la presència de la madrastra i les dues filles, la fada, el ball, la pèrdua de la sabata, etc. Amades la va recollir sota el títol de *La Ventafocs*, Maspons i Labrós la titulà *La Cendrosa* i Milà i Fontanals la va donar a conèixer com a *Maria Estel d’Or*. Aquesta rondalla té una variant catalogada

---

13 ATU. Classificació internacional de les rondalles, l’anomenat *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, publicat en la seva última edició a Helsinki el 2004 i que és obra de tres autors: Antti Aarne, Stith Thompson i Hans-Jörg Uther, (se sol citar en la forma abreujada ATU, inicials dels seus autors). Aquest índex internacional organitza les rondalles en set grans grups, en funció de les seves característiques d’estructura i de contingut. Els grups són els següents: rondalles d’animals, rondalles meravelloses, rondalles religioses, rondalles d’enginy i rondalles del gegant beneit, contarelles i rondalles formulístiques.

14 DESCLOT, MIQUEL, “De l’oralitat a l’escriptura” dins de *La narrativa popular*, volum 7 de *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007.

amb el número 510B. I el títol genèric és *La pell d'ase*. Comença amb un intent d'incest, la demanda de tres vestits màgics, l'heroïna que es lloga per criada al palau del rei, la triplicació del ball, l'anell com a prova, etc. Els recopiladors o les recopiladores citats anteriorment, i molts d'altres, han recollit també aquest tipus, sota títols tan diversos com *La pell de ruc*, *La pastora que feia el mut*, *La gàbia d'or*, *N'Espirafocs*, etc.

6.1.5. Recopilació, corpus, aplec

Els diferents noms indiquen que es tracta d'un conjunt de rondalles emparentades pel fet d'haver estat recollides de viva veu per una mateixa persona o grup de persones, en un territori determinat i en un temps concret. Malgrat la diversitat dels informadors, la presència dels recopiladors implica una certa unitat a molts nivells: en els criteris de selecció del material que es publica, en l'ús del llenguatge, en el tractament global de les informacions orals, etc. Modernament, els folkloristes opten per publicar els materials de la forma més semblant a com foren recollits oralment, però temps enrere la tendència era sempre fer-ne una versió literària més adaptada al gust de l'època i a l'estil dels recopiladors.

6.2. L'estructura de la rondalla meravellosa

Ara parlarem de les rondalles meravelloses que, deixant a part el fet d'haver despertat gran interès entre els folkloristes, són les que es faran servir per treballar amb els alumnes, de cicle superior de primària i d'ESO, ja que moltes d'aquestes presenten aventures iniciàtiques amb què els nois o noies d'aquestes edats es poden sentir força identificats.

Vladimir Propp va establir l'estructura de les rondalles meravelloses en el llibre publicat el 1928 *Morfologija skazky*¹⁵, difós en el món occidental en anglès l'any 1958. Per a ell, la rondalla meravellosa explica de forma lineal la peripècia d'un personatge (heroi o heroïna) que té com a objectiu la reparació d'un problema ocasionat per un agressor o per una manca. Durant la peripècia superarà unes proves, rebrà l'ajut d'éssers que li seran favorables, trobarà entrebancs, haurà de resoldre situacions conflictives –sovint amb l'ajut d'auxiliars– i finalment aconseguirà el seu objectiu, que el menarà a un final feliç. La resolució del conflicte serà possible gràcies a la intervenció de l'element meravellós o màgic. Aquest argument-matriu obre en un ventall narratiu amplíssim i dona lloc als milers i milers de rondalles meravelloses esparses per tot el món.

Les rondalles meravelloses estan constituïdes per funcions. Una funció és l'acció d'un personatge significativa en el desenvolupament de la intriga i que influirà en el transcurs de les altres accions que conformen el relat. Així, la rondalla és un conjunt lògic i ordenat de funcions que van des de l'inici de la peripècia –amb la presentació de la situació inicial, l'aparició del conflicte o la mancança, l'adquisició dels elements necessaris per a resoldre el problema, l'enfrontament i la resolució–, fins arribar a un final positiu, on el conflicte o la mancança han estat superats. Totes les accions significatives es poden identificar amb una funció, quantificades en trenta-una i –per la seva mateixa naturalesa– mai no poden aparèixer totes en una sola rondalla. A més, les funcions sempre apareixen en el mateix ordre, un ordre que és el de la linealitat narrativa, essencial per a la claredat de la narració transmesa oralment. Però la llista es pot simplificar fins a setze funcions.

---

15 PROPP, VLADIMIR, *Morfología del cuento*. Madrid: Fundamentos, 1977.

FUNCIONS DE LA RONDALLA

1 Algú surt de casa	2 L'heroi o l'heroïna pateix una prohibició	3 L'heroi o l'heroïna desobeeix la prohibició	4 Algú necessita alguna cosa	5 L'heroi o l'heroïna va a buscar una cosa
6 L'heroi o l'heroïna troba un obstacle	7 L'heroi o l'heroïna supera l'obstacle	8 L'heroi o l'heroïna obté un objecte màgic	9 L'heroi o l'heroïna topa amb nous obstacles	10 L'heroi o l'heroïna supera tots els obstacles
11 L'heroi o l'heroïna inicia el retorn	12 L'impostor o la impostora intenta fer-se passar per l'heroi o l'heroïna	13 L'heroi o l'heroïna s'identifica	14 L'heroi o l'heroïna és reconegut o reconeguda per tothom	15 L'impostor o la impostora és desemmascarat o desemmascarada
16 L'heroi o l'heroïna obté la seva recompensa				

A la rondalla meravellosa sempre apareixen uns mateixos personatges, que aconsegueixen unes determinades funcions. Aquests personatges es poden reduir a set classes o rols actancials: l'agressor, el comanador, l'heroi, el donant, l'auxiliar, la princesa i el seu pare i el fals heroi.

A cada classe de personatge li corresponen unes funcions determinades. El conjunt de funcions en què actua cada personatge és el que Propp anomena *esferes d'acció*. Així, per exemple, el donant només té com a funcions significatives la 4 i la 6, és a dir, imposar la prova per tal de saber si el personatge té qualitats d'heroi o d'heroïna i –en cas afirmatiu– lliurar-li l'auxiliar o l'objecte màgic que faran possible la seva comesa.

Un altre aspecte observat per Propp és la presència a la rondalla del número tres o triplicació. Així, no és gens inusual topar amb animals de tres caps, ni que els tres fills o les tres filles del rei hagin de superar tres proves, ni que puguin ser auxiliats amb tres objectes màgics.

La *tri-reincidència* és també un recurs que afavoreix la memorització i el procés narratiu. Al narrador o a la narradora se li facilita enormement la feina de recordança del text que ha d'explicar, però també a l'oient, ja que per pocs contes que conegui, ja sap que només la tercera opció o el tercer intent serà el que tindrà èxit, el que permetrà continuar el procés narratiu, fet que lluny de disminuir l'interès dels oients, l'augmenta, ja que aquests segueixen l'explicació atentament vigilant si s'acompleixen les seves pròpies hipòtesis.

Propp també observa que si reduïm l'acció d'un conte a frases curtes, veurem com tots els predicats reflecteixen l'estructura del conte i, en canvi, tota l'altra informació que ens dona l'oració –subjectes, complements, atributs, etc– defineix l'argument. Això corrobora la tesi de l'autor: una mateixa composició serveix de canemàs a diversos arguments. Des d'aquest punt de vista es pot arribar a considerar que tot el conjunt de les rondalles meravelloses és una cadena de variants.

6.3. Seccionant rondalles meravelloses

A continuació es presenten cinc rondalles meravelloses amb la informació següent:

- número de classificació ATU¹⁶
- títol genèric utilitzat a l'Índex Tipològic de la Rondalla Catalana¹⁷
- seqüenciació segons les 16 funcions del joc *Les odissees d'una Zeta*
- una versió escrita de cada rondalla en el document del CD *Recull de rondalles* (dins del *Recull de contes*)

---

¹⁶ Vegeu la nota 13.

¹⁷ ORIOL, C., PUJOL, J.M., *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003.

6.3.1. *En Joan de l'ós*¹⁸

Títol genèric *En Joan de l'ós*

Número de classificació: 301B

Bibliografia: AMADES, JOAN, *En Joan de l'ós* dins *Folklore de Catalunya 1, Rondallística*. Barcelona: Selecta, 1994.

1	2 En Joan no ha sortit mai de la cova on viu.	3 En Joan s'escapa.	4	5 Busca viure com els altres. Troba tres companys de viatge: Arrencapins, Regiramuntanyes i Bufim bufaina.
6 Troba el diable.	7 En Joan guanya el diable tallant-li l'orella.	8 L'orella del diable li serveix per cridar-lo quan necessita ajuda.	9 Vol alliberar tres noies.	10 Ho aconsegueix.
11	12 Els tres companys del Joan fugen amb les tres noies burlant-se d'ell.	13	14	15 En Joan aixafa els tres companys de viatge per traïdors.
16				

---

18 En l'apartat de *Recull de rondalles* dins del *Recull de contes* del CD trobareu la transcripció d'aquest conte.

6.3.2. Julivertina¹⁹

Títol genèric: Julivertina

Número de classificació: 310

Bibliografia: BERTRAN I ROS, PAU. *Julivertina* dins *El rondallari català*.
Barcelona: Altafulla, Arxius de Folklore Català, 1996.

1 Una noia viu amb la seva padrina que és bruixa. La bruixa té tancada la noia a dalt del castell. Un dia de tempesta el rei la veu i la vol visitar.	2	3 La noia obre al rei.	4	5 El rei s'emporta la noia, que es diu Julivertina.
6 La bruixa descobreix la parella que fuig.	7 S'enfilen dalt d'un cavall però la bruixa els segueix. Julivertina li llança un dels seus cabells daurats: en surt un riu de foc, però la bruixa l'esquiva. Li llança un altre cabell ros: apareix un riu de ganivets, però la bruixa el passa.	8 Els cabells daurats de la Julivertina tenen propietats màgiques.	9 La bruixa converteix la cara de la noia en la d'un mico.	10
11	12	13	14	15 La bruixa perdona la Julivertina i li torna la seva cara.
16 La parella es casa.				

19 En l'apartat de *Recull de rondalles* dins del *Recull de contes* del CD trobareu la transcripció d'aquest conte.

6.3.3. N'Adaleta²⁰

Títol genèric: *N'Adaleta*

Número de classificació: 313A

Bibliografia: VERDAGUER, JACINT, *N'Adaleta* dins *Rondalles* a cura d'Andreu Bosch. Barcelona: Barcino, 1992.

1	2	3	4	5 Un noi va al bosc a tallar llenya i troba una cova on viu un matrimoni i una filla molt bonica.
6 La família el convida a sopar i després li fan passar unes proves.	7	8 N'Adaleta té una vergueta per ajudar el noi en les proves que li faran passar els pares d'ella.	9 1a prova: Ha de tallar amb una destrat tots els arbres d'un bosc. 2a prova: Ha de treure l'aigua d'un pou i posar la pedra de baix a dalt i la de dalt a baix. 3a prova: Ha de domar un cavall salvatge.	10 El noi ho fa tot bé amb l'ajut de n'Adaleta i la seva vergueta.
11	12	13	14	15
16 El noi i n'Adaleta es casen.				

---

20 En l'apartat de *Recull de rondalles* dins del *Recull de contes* del CD trobareu la transcripció d'aquest conte.

6.3.4. *El príncep serpent*²¹

Títol genèric: *El príncep serpent*

Número de catàleg: 425A

Recopiladors i títols editats: BERTRAN I ROS, PAU, *El príncep serpent*, dins *El rondallari català*. Barcelona: Altafulla, Arxius de Folklore Català, 1996.

1	2 Una noia es casa amb un príncep que de nit és serpent i vol mantenir en secret el seu estat.	3 Quan visita els de casa explica el secret.	4	5
6	7	8	9 En tornar a casa el príncep no la vol fins que no haurà espatllat uns esclops de ferro i omplert una ampolla amb llàgrimes.	10 La noia supera les proves.
11 Torna a palau.	12	13 La noia aconsegueix dormir amb el príncep li ensenya els esclops i l'ampolla.	14 El príncep la reconeix.	15
16 El príncep i la noia es retroben i viuen feliços.				

---

21 En l'apartat de *Recull de rondalles* dins del *Recull de contes* del CD trobareu la transcripció d'aquest conte.

6.3.5. *El mirallet de la serp*²²

Títol genèric: *El mirallet de la serp*

Número de catàleg: 425C

Bibliografia: BERTRAN I ROS, PAU. *El mirallet de la serp* dins *El rondallari català*. Barcelona: Altafulla, Arxius de Folklore Català, 1996.

1 Un pare que tenia tres filles surt de casa i els vol dur un regal a cadascuna: un vestit, unes arracades i una rosa que cull d'un jardí, propietat d'una serp.	2	3 La noia ha d'anar a viure amb l'amo del jardí, la serp, per exculpar el pare. Al cap d'un temps ella demana per anar a veure la família i la serp li diu que no trigui gaire a tornar.	4	5
6	7	8 La serp li dona un mirallet màgic per saber com està l'animal.	9 Ella s'oblida que ha de tornar.	10 Pel mirallet sap que la serp està a punt de morir.
11 Retorna a casa de la serp.	12	13	14	15
16 La noia accedeix a casar-se i la serp es transmuta en príncep.				

---

22 En l'apartat de *Recull de rondalles* dins del *Recull de contes* del CD trobareu la transcripció d'aquest conte.

7. Bibliografia consultada

AMADES, JOAN, *Folklore de Catalunya 1, Rondallística*. Barcelona: Selecta, 1994.

AARNE, ANTTI; THOMPSON, STITH; UTHER, HANS-JORG, *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia 2004.

AAVV, *La narrativa popular*, volum 7 del *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007.

AAVV, *Conta que contaràs. Dossier dedicat a la rondallística*. Barcelona: La Galera Cavall Fort, 1984.

BARROSO, FÉLIX, *Va de pensar* dins Revista Tantàgora n.3. Barcelona: Editorial Tantàgora, 2006.

BASILE, GIAMBATTISTA, *El cuento de los cuentos*. Madrid: Siruela, 1994.

BENJAMIN, WALTER, *El narrador*. Madrid: Ed. taurus, 1991.

BERTRAN I BROS, PAU. *El rondallari català*. Barcelona: Altafulla, Arxius de Folklore Català, 1996.

BUENAVENTURA, NICOLÁS, *Va de charla* dins Revista Tantàgora n.0. Barcelona: Editorial Tantàgora, 2005.

CABRÉ, JAUME, *La matèria de l'esperit*. Barcelona: Ed. Proa, 2005.

CALVINO, ITALO, *Les ciutats invisibles*. Barcelona: Ed. La Magrana, 1990.

CAMARENA, J.; CHEVALIER, M., *Catálogo tipológico del cuento folklórico español: cuentos maravillosos*. Madrid: Gredos, 1995.

DENNAC, DANIEL, *Com una novel·la*. Barcelona: Empúries, 1998.

DESCLOT, MIQUEL, “De l’oralitat a l’escriptura” dins de *La narrativa popular*, volum 7 de *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007.

IMAZ, VIRGINIA, *Va de charla* dins Revista Tantàgora. Barcelona: Editorial Tantàgora, 2005.

JASON, HEDA, *Ethnopoetry: form, content, function*. Bonn: Linguistica Biblica, 1977.

LLORENS, SARA; ROMA, JOSEFINA, *Rondallari de Pineda*. Pineda de Mar: Ajuntament de Pineda de Mar, 2006.

MARAGALL, JOAN, *Elogi de la paraula i altres assaigs*. Barcelona: Edicions 62, 1991.

MATEO, PEPITO, *El narrador i l'imaginari* dins Revista N n. 8 de l'Associació de Narradors i Narradors de Cataluunya. Barcelona: ANIN, 2004.

OLIVERES PRAT, I., llicència d'estudis *El tractament de la dona en el repertori de les cançons de primària*, pàg. 6 (<http://www.xtec.es/sgfp/licencies/200607/memories/1647m.pdf>).

ORIOI, C., PUJOL, J.M. *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003.

ORIOI, C., "Gèneres etnopoètics" de *La narrativa popular*, volum 7 de *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007.

ORIOI, C., *Introducció a l'Etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Valls: Cossetània Edicions, 2002.

PADOVANI, ANA, *Va de pensar* dins Revista Tantàgora n.1. Barcelona: Editorial Tantàgora, 2005.

PAYRATÓ, LLUÍS, "Formes de comunicació no verbal" dins de *La narrativa popular*, volum 7 de *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007.

PONCELA, FERNÁNDEZ, A., *Pero vas a estar muy triste y así te vas a quedar*. Madrid: Narcea. Citat per Oliveres Prat, I. a la llicència d'estudis *El tractament de la dona en el repertori de les cançons de primària*, pàg. 6 (<http://www.xtec.es/sgfp/licencies/200607/memories/1647m.pdf>).

PROPP, VLADIMIR, *Morfología del cuento*. Madrid: Fundamentos, 1977.

RASPALL, J. I MARTÍ, J., *Diccionari de locucions i frases fetes*. Barcelona: Edicions 62, 1984.

SÁNCHEZ, CANO, MANUEL, “La conversación en el aula”, dins DDAA, *Hablar en clase. Cómo trabajar la lengua oral en el centro escolar*, pàg. 87-91. Barcelona: Graó, 2005.

SANZ, GLÒRIA, *Comunicació efectiva a l'aula. Tècniques d'expressió oral per a docents*, pàg.169. Barcelona: Graó, 2005.

SHAMIR, RAFIK, *Els narradors de la nit*. Barcelona: La Magrana, 1991.

SIJIE, DAI, *Balzac i la petita modista xinesa*. Barcelona: Edicions 62, 2003.

VERDAGUER, JACINT, *Rondalles* a cura d'Andreu Bosch. Barcelona: Barcino, 1992.

8. Escoltar contes a l'escola

Un grapat de nois i noies enfeinats escoltant contes ve a ser com un grup de passatgers que es disposa a iniciar un viatge amb avió. El temps destinat pels oients a la preparació és el mateix que invertirien els viatgers a cordar-se els cenyidors, a prendre coneixement de les normes que regiran el vol, etc. Tot d'una, el pilot, o si es vol, el narrador o la narradora, avisa que l'avió està llest per enlairar-se, que és com dir que el conte està llest per viatjar, de la seva boca fins a les orelles dels oients. A poc a poc, avió i conte prenen embranzida, fins a estabilitzar la seva velocitat. Durant el trajecte, la veu del narrador o de la narradora o, si es vol la del pilot de l'avió, avisa de la presència de nuvolades, tempestes, obstacles i proves que seran superades amb més o menys sotrac i ensurts, però sense perdre de vista que l'objectiu és i serà sempre recuperar aquella benaurada velocitat de creuer. Al cap d'una estona, més o menys llarga, el conte va perdent altura, o si es vol, arriba a la seva fi. I així, com l'avió, acaba el viatge convidant tot el passatge a descordar-se el cenyidor, baixar i tocar terra. Així mateix el conte avisa els oients, mitjançant les paraules finals, que *aquest conte s'ha acabat*.

Perquè escoltar contes a l'escola esdevingui una tasca agradable i profitosa per a tothom, cal tenir en compte els punts següents:

- 8.1. L'espai
- 8.2. El temps
- 8.3. Recursos o estratègies que ha de tenir en compte un docent a l'hora de fer escoltar un conte
- 8.4. Escoltar contes amb suport visual
- 8.5. Quan els oients tenen poc coneixement lingüístic

8.1. L'espai

<i>Si s'escolten contes dins la classe:</i>	<i>Si s'escolten contes fora de la classe:</i>
<u>Opció A:</u> <i>Col·locació de l'alumnat:</i> En la seva posició habitual, entre taules i cadires. <i>Col·locació del docent:</i> En un lloc visible per a tots i totes, quiet/a (assegut/da o dret/a) o deambulant per l'aula.	<u>A la biblioteca*:</u> <i>Col·locació de l'alumnat:</i> Fent un semicercle en dues o tres files. Si seure a terra no forma part dels hàbits del grup és millor utilitzar les cadires. <i>Col·locació del docent:</i> De cara a la porta, amb una bona visibilitat sobre els qui escolten per embolcallar-los bé amb la seva mirada i les seves paraules.
<u>Opció B:</u> <i>Col·locació de l'alumnat:</i> Fent rotllana (si el grup és molt nombrós, aquesta col·locació és enganyosa perquè els extrems queden exclosos de la mirada dels docents). Fent un semicercle de dues o tres files. En els dos casos, si seure a terra no forma part dels hàbits del grup, és millor utilitzar les cadires.	

* Altres sales com el gimnàs, el menjador... poden ser utilitzats, però solen ser indrets grans, poc acollidors i amb força mala acústica.

8.2. El temps

D'entrada caldria dir que els relats com més curts siguin millor, tant pel que fa a l'escolta de l'alumnat com per la continuïtat de l'activitat. Partim de la base que l'oïda és, actualment, un dels sentits més poc i mal treballats. Per tant, de cara a sensibilitzar l'alumnat en aquest sentit, és preferible anar-los regalant històries breus de manera periòdica, que fer-se pesat amb una de llarga però esporàdica. Que siguin ells els qui reclamin la continuïtat de l'activitat!

S'escolta millor quan s'està relaxat, o la relaxació ve tot escoltant? Sigui com sigui, com que una estona d'escoltar ve seguida d'una estona de calma, s'ha de preveure que l'activitat de després no trenqui del tot el clima creat.

Abans de començar haurem de triar el conte i per això haurem de tenir clars dos punts:

- que el conte triat agradi a qui l'ha d'explicar
- que s'adeqüi als oients que l'han d'escoltar (edat, nivell de llengua, objectius...)

8.3. Recursos o estratègies que ha de tenir en compte un docent a l'hora de fer escoltar un conte

- Explicar el conte en el moment oportú
- Fer ús d'un llenguatge entenedor
- Parlar clar
- Articular bé
- Confiar en el poder de la paraula
- No forçar les cordes vocals. La veu és un dels millors recursos per captar l'atenció (el to, la intensitat, la velocitat, el ritme, són qualitats que tots posseïm però que ens diferencien i ens caracteritzen allà on anem)
- Parlar amb més o menys velocitat segons convingui
- Crear espais de silenci
- Deixar de tant en tant el relat en suspens, però no pas l'expressió general del cos que ha d'indicar clarament que tot i el silenci l'aventura segueix
- Canviar la intensitat de la veu per renovar l'atenció de l'oient
- Establir una comunicació amb els oients a través de la mirada
- Utilitzar moviments molt naturals quan gesticulem
- Fer ús de l'expressivitat de cara i mans
- Prendre consciència de la classe de postura (estàtica o en moviment) que més s'acomoda a cada narrador o narradora
- Tenir en compte que el moviment, auster o exagerat, és un element de captació de l'atenció
- Ser capaç de captivar tant pels relats que s'expliquen com per la manera com es fa
- Tenir present que quan l'oient es lliura totalment a la narració, al conte i al narrador o a la narradora, perd la noció del temps

Estem ja preparats **per començar**. El docent reclama **silenci**, ho pot fer de diverses maneres. Entre d'altres, el demana explícitament i espera uns moments fins que s'aconsegueix l'atmosfera requerida. O bé, qui narra o algú altre del grup avisa de l'hora de començar mitjançant un objecte (campaneta, caixa xinesa, picant de mans, etc.) prèviament pactat. Però, a cops, el temps passa sense que el grup calli. Llavors, el narrador o la narradora repeteix una vegada i una altra la fórmula inicial, o es dedica a allargar la introducció, fins aconseguir el **clima d'atenció necessari** i tot això, sense pujar el to de veu. Un **to de veu natural** per començar és la millor manera de guanyar-se els qui han d'escoltar. Durant el relat, la **veu tindrà ocasió d'escalfar-se** i créixer paulatinament, fins a recuperar el to pausat i, a voltes, recollit, propi dels acabaments. El docent ha de **crear un clima màgic i especial** que li permeti treure's la capa d'ensenyant i **posar-se a la pell del narrador o de la narradora del conte**.

Mentre dura el relat i de tant en tant, l'oïda donarà pas a la vista, que es distraurà amb el color dels cabells de qui explica, o es fixarà en els gestos de les seves mans. El docent en funcions de narrador o de narradora ha de fer tots els possibles per **trobar-se amb la mirada d'aquells ulls que l'observen**, mantenir-se en el seu camp de visió. Després, amb els retalls de relat escoltats, més els detalls recollits per la vista en sortirà alguna cosa que es dipositarà a la memòria del qui escolta.

8.4. Escoltar contes amb suport visual

La il·lustració és una art narrativa, altaveu i caixa de ressonància d'un text escrit. La imatge comunica un munt de coses (*una imatge val més que mil paraules*, diuen). El llenguatge visual convida a mirar i quan la paraula l'acompanya estem propiciant l'aproximació d'ambdós llenguatges, que s'enriqueixen mútuament, car la imatge afegeix matisos, suma la interpretació. Proposar imatges a l'hora d'escoltar contes permet als receptors incorporar dins el seu imaginari representacions gràfiques que potser mai no hauria estat capaç de crear des del no-res. Com més diversitat d'imatges s'ofereixin a l'ull, més àmplia serà la capacitat de mirar, d'interpretar, d'encarar-se al món.

Si il·lustrar contes no servís per a tot el que s'ha dit fins ara i per a moltes coses més, com és que tants artistes s'han dedicat, es dediquen i, segurament, seguiran dedicant-se a aquesta art? Entre els d'aquí (alguns dels quals són D'Ivori, Torné Esquius, Llaverias, Junceda, Lola Anglada, Maria Rius, Fina Rifà, Carme Solé Vendrell, Arnal Ballester, Joma, Cristina Losantos, Monste Gisbert, Pep Montserrat, Jordi Viladoms) i els d'allà (com ara Asun Balzola, Miguel Calatayud, Gusti) i els de més enllà (Quentin Blake, Arthur Rackham, Elzbieta, Gustave Doré, Jutta Bauer, Roberto Innocenti, Leo Lionni, Arnold Lobel, etc.) n'hi ha una bona colla! Com sinó es podria justificar l'existència d'una creixent indústria editorial? Per què hi hauria tant d'interès a apropar aquests llibres i els seus creadors o creadores als lectors o lectores?

Allò que abans es deia *mirar sants* mentre s'escolta un conte no substitueix de cap manera l'altra activitat, propera però no pas idèntica, que és parar l'orella a la narració de viva veu, sense cap altre ajut que el de la paraula.

És cert que la imatge ajuda en la comprensió, però de vegades no afavoreix que el relat oral mantingui el ritme adequat a l'hora de sortir de la boca del narrador o la narradora. A més, a cops, l'ús del suport visual és una forma d'amagar la falta de destresa expressiva del docent en funcions de narrador o de narradora. O, simplement, la manca de temps per preparar-se narracions sense cap altre suport que la veu, la memòria i la imaginació pròpies. En qualsevol cas, qui s'ha servit de cadascun d'aquests dos recursos, el visual i l'oral, sap quina diferència hi ha entre comentar imatges i usar tan sols la paraula. I qui ha escoltat contes de les dues maneres sap distingir perfectament entre un sistema i l'altre (alguns infants anomenen *contes de boca* a quan s'explica només de paraula).

L'ús de la imatge, o de l'anomenat suport visual, no ha de ser tan sols un recurs encaminat a assegurar la comprensió de mots o conceptes, sinó que també ha de contribuir a l'educació estètica i a l'enriquiment de la imaginació dels individus. Ha de facilitar el coneixement i degustació d'ambients, sensacions, descobertes personals, etc. Mai com ara s'havia disposat de tantes i tan bones imatges impreses

i reproduïdes (llibres il·lustrats, àlbums, imatges, diccionaris pictòrics, etc.), per tant, ja res no justifica que es continuïn usant materials de qualitat dubtosa.

Alguns aspectes a tenir en compte quan es fa ús del suport visual són els següents:

- La grandària del grup i la seva col·locació
- El suport tècnic usat
- Tipus d'imatge
  - Imatge fixa
  - Visionament de la imatge amb el projector de cossos opacs
  - Projectió de les pàgines del llibre
  - Imatge animada (dvd, vídeo, cinema)
  - Imatge per a tot el grup a la vegada o compartida per parelles o grups molts reduïts

8.5. Quan els oients tenen poc coneixement lingüístic

Quan un grup de nois i noies desconeix la llengua d'aprenentatge de l'escola i els docents volen explicar un conte, aquesta activitat ha de formar part d'un context comunicatiu i ha de ser capaç de seduir els oients tant per la musicalitat de la veu com per la convivència que representa.

En un inici, els relats han de ser preferiblement breus, a la manera de les cançons o jocs de falda, recitats com una partitura, dits a bon ritme, evitant les paraules inútils, els detalls innecessaris que només allarguen la història i cansen l'oient. Ha de despertar sensacions agradables, presentar el llenguatge com un joc de sons, crear expectació per tenir ganes de seguir escoltant. S'ha de perdre la por a les paraules que no poden ser compreses. L'oient demana acció, no recreació en els fets.

8.5.1. Fases en l'explicació del conte

El treball del conte passa per tres fases ben diferenciades tant pel que fa a l'explicació per part del narrador o de la narradora com per la intervenció per part de l'alumnat.

8.5.1.1. Primera fase

El contingut de la història provoca l'interès pel relat. Els oients gaudeixen de la novetat de l'argument i arriben a un primer nivell de comprensió, sense entrar en els detalls de la història.

En aquest primer moment el docent haurà d'utilitzar tots els recursos necessaris per fer viure el relat i garantir-ne la comprensió (suport gestual, entonació, timbres de veu dels personatges...). Cal procurar que l'explicació no s'allargui excessivament.

8.5.1.2. Segona fase

En aquesta segona explicació l'alumnat interioritza la successió dels fets, tot recordant l'ordre d'aparició dels personatges i establint la relació causa-efecte.

És el moment d'ampliar els coneixements de llengua i de provocar la participació dels nois i de les noies. El docent, fent-se el desmemoriat, demana als oients que l'ajudin a reconstruir el conte.

8.5.1.3. Tercera fase

Aquesta tercera vegada l'activitat se centrarà en l'expressió i la memorització. Els docents fan de narradors i l'alumnat interpreta els personatges utilitzant frases ben estructurades i fent servir la dicció i l'entonació adequades.